

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Кафедра спортивного туризму

Феленчак Ю.Б.

Психологічні основи екскурсійної діяльності

Лекція з навчальної дисципліни

„ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ”
для студентів спеціальності 242 Туризм

“ЗАТВЕРДЖЕНО”
на засіданні кафедри
спортивного туризму
„30” серпня 2019 р. протокол № 1
Зав.каф _____ А.О.Кухтій

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЕКСКУРСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Умови активізації екскурсійного спілкування.

2. Психологія екскурсовода.
3. Психологічний стан екскурсантів

1. Умови активізації екскурсійного спілкування.

Знання екскурсійними працівниками основ психології допомагає їм правильно будувати екскурсійний процес, вмiло підносити інформацію з теми, враховувати запити й інтереси конкретної аудиторії, помічати ставлення екскурсантів до розповіді і показу, оперативно оцінювати їх реакцію (увага, інтерес, схвалення, невдоволення).

Вивчення психології, знання її елементів при підготовці та проведенні екскурсій допоможе екскурсоводу повніше усвідомити технологію дії психологічних механізмів засвоєння особистістю знань.

Психічний стан - це певний рівень психічної діяльності, який проявляється в активності особистості. Основою для появи різних психічних станів є конкретні умови, в яких знаходяться екскурсовод і екскурсанти: обстановка життя та праці; мікроклімат у колективі, стан здоров'я (фізіологічний фактор); атмосферні процеси (погода, тиск та інші).

Розрізняють декілька видів психічного стану особистості - загальний психічний стан, який служить основою сприйняття, емоційний стан (настрій), інтелектуальне творчий стан, вольове стан (готовність до дій).

Методистам та екскурсоводам в ході підготовки і проведення екскурсії необхідно враховувати такі риси її учасників, як здатність, характер, темперамент, а також природні якості - пам'ять, спостережливість, уяву і кмітливість. При проведенні екскурсії екскурсовод орієнтується на конкретну групу виходячи з того, що рівень активності (високої або низької) залежить від психічного стану кожного з екскурсантів.

Екскурсія як процес пізнання. Сенс пізнання полягає в тому, що в його процесі засвоюється певна істина. Пізнання - процес відображення і відтворення дійсності в мисленні. У той же час це взаємодія суб'єкта (екскурсанта) і об'єкта (пам'ятки), в ході якого суб'єкт отримує знання. Процес пізнання на екскурсії відбувається за схемою: наочність - сприйняття (відчуття, уявлення) - формування понять на основі отримання екскурсантами уявлень.

Екскурсія як процес пізнання являє собою предметно-чуттєву, практичну діяльність людей. Об'єкти пізнання - предмети зовнішнього світу - пам'ятки історії та культури, природи, історичні місця та ін

Процес пізнання починається з виникнення контакту органів почуттів людини з об'єктом. Сприйняття спостережуваних об'єктів відбувається на основі зорових і слухових відчуттів. З їх допомогою формуються уявлення. Процес пізнання триває в абстрактному мисленні екскурсантів. На цій основі вони приходять до висновків. Екскурсія як процес пізнання складається з двох частин: чуттєвого пізнання (відчуття, сприйняття, уявлення) і логічного пізнання (мислення). Названі частини є основою екскурсії.

Відчуття - представляє собою чуттєвий образ, психічний процес відображення людським мозком окремих властивостей предметів і явищ. Відчуття дозволяють людині відобразити у своїй свідомості такі властивості та якості предметів і явищ, як їх розміри, форму, звук, температуру, запах, швидкість, твердість, тяжкість і ін. Відчуття служить джерелом для таких чуттєвих образів, як сприйняття і уявлення.

Сприйняття є результат впливу на органи почуттів об'єкта. Воно більш складно, ніж відчуття, та побудовано на кількох відчуттях. Кожне з них відображає окрему властивість предмета, явища, події. Сукупність відчуттів є те, що називається сприйняттям.

Сприйняття в екскурсії - результат впливу об'єкта та усної інформації на органи почуттів екскурсанта. Сприйняття поділяються на зорові, слухові, дотикові, смакові і нюхові. Основи сприйняття кожного виду - відповідний вид відчуттів (зоровий, слуховий, дотиковий). Найбільш розвинутими в пізнанні людини навколишньої дійсності є зорові сприйняття.

Велику увагу вчені приділяли екскурсіоністи такому фактору інтенсифікації сприйняття, як інтерес до спостережуваних об'єктів. Інтенсивність сприйняття визначається ступенем інтересу до об'єкту сприйняття. Загальновідомий всякому психолога факт відсутності інтересу, а отже і активності, у людини до явищ для нього абсолютно новим, невідомим. Інтерес збуджує до себе те, що вже частково знайоме. Таким шляхом створюється психічний міст, ухватається нитку клубка сприйняття ". У зв'язку з цим необхідно вибирати для екскурсії "матеріал, близький до душевного складу, навіть до естетичного смаку керованої групи".

Екскурсійна методика використовує різні способи активізації сприйняття матеріалу. Початком сприйняття може служити процес впізнавання об'єкта (пам'ятки на міській площі, картини в музеї тощо), спостережуваного учасниками екскурсії. Відбувається впізнавання об'єкта, відомого екскурсантам за фотографіями, репродукцій, описам (Цар-гармата, Мідний вершник, "Тачанка", "Орлятко"). Дізнаючись об'єкт, екскурсант закликає собі на допомогу пам'ять. Він намагається пригадати, де він бачив цей пам'ятник. У його свідомості відбувається заміна виду об'єкта, зображеного у пам'яті по зображенню на репродукції, фотографії, малюнку (образотворча наочність) об'єктивним відображенням першотвору (натуральна наочність). Основою його впізнавання є звірення, уявне порівняння готівкового сприйняття зі слідами, що збереглися в пам'яті.

Велику роль в активізації сприймання відіграють різні форми розповіді. Одна з них - проблемний виклад матеріалу: екскурсовод ставить питання, що потребує дозволу, і втягує екскурсантів в пошуки необхідного відповіді. Інший спосіб активізації сприйняття - перехід в оповіданні від монологу до діалогу. Перед екскурсантами ставляться питання. Екскурсанти, використовуючи свої знання, підшукують відповіді на ці питання, звіряючи їх з повідомленнями екскурсовода. Важливе місце в сприйнятті матеріалу займає психологічний клімат в екскурсійній групі. Під психологічним кліматом розуміють переважне і відносно стійке настрої колективу.

Ознаками такого клімату є оптимізм, життєрадісність, захопленість екскурсантів.

2. Психологія екскурсовода.

Для екскурсій є обов'язковими зосередженість уваги і єдність переживання, сприяють поглибленому сприйняттю матеріалу, що подається на екскурсії. Одним із завдань екскурсовода є дати екскурсантам установку на сприйняття об'єктів, спостереження певних деталей та особливостей пам'ятників. Установки можуть бути спрямовані на запам'ятовування подій, фактів, наведених в розповіді екскурсовода. Не менш важливі установки, що стимулюють мислення екскурсантів.

Значення установок в процесі підвищення ефективності важко переоцінити. Установки є психологічним фундаментом активності особистості. Саме вони, вплітаючись у зміст розповіді або його організаційні вказівки, забезпечують стійкий цілеспрямований характер діяльності екскурсанта (спостереження, вивчення, дослідження) по відношенню до екскурсійного об'єкта.

Розглядаючи поняття "установка" у зв'язку з екскурсійним процесом, ми маємо на увазі короткочасність дії кожної з установок, як правило, в межах однієї конкретної екскурсії. В окремих випадках встановлення екскурсовода знаходять вираження в поведінці екскурсантів (в їх відношенні до природи, до пам'ятників культури та ін.)

Спостерігаючи екскурсійні об'єкти, екскурсанти розрізняють не тільки окремі зовнішні сторони, але і такі його властивості, як розмір, колір, форму, місце розташування, поєднання з іншими об'єктами, схожість з ними, відміну від них і т. п. Спираючись на пояснення екскурсовода, на основі методики показу вони сприймають суму цих сторін і властивостей, - відображених у їхній свідомості. Це дозволяє правильно сприйняти об'єкт в цілому.

При підготовці та проведенні екскурсії необхідно мати на увазі: минулий досвід людини; активний характер сприйняття, що залежить від психічних особливостей екскурсанта, його настроїв; вибірковість сприйняття (виділення об'єкта з числа інших, а також виділення в об'єкті потрібних деталей); осмисленість сприймання; залежність сприйняття від життєвого досвіду екскурсанта, його знань практичних навичок; предметність і цілісність сприйняття; структурність (відображення в сприйнятті різних деталей та властивостей об'єкта).

3. Психологічний стан екскурсантів

Сприйняття екскурсійного матеріалу ґрунтується на поєднанні трьох видів психічних процесів: пізнавальних (відчуття, уявлення, мислення, уява); емоційних (переживання); вольових (зусилля для збереження уваги, активізація роботи пам'яті). Ці процеси пов'язані між собою. Їх ефективність визначається зовнішніми впливами, яким піддається особистість, її психічним станом.

Подання, в порівнянні з відчуттями і сприйняттями, містить більше

узагальнень. Виставу не визначається лише тим, що екскурсанти спостерігають перед собою в даний момент. Уявлення дають можливість екскурсантам порівняти, поєднуючи раніше зафіксовані в їх свідомості образи, з тим, що вони спостерігають зараз, отримати достовірну інформацію про предмет. Однак і уявлення не розкриває внутрішніх зв'язків об'єкта. Представлення це "... образ предметів, воздействовавших на органи почуттів людини, відновлюваний за збереженими в мозку слідах при відсутності цих предметів і явищ, а також образ, створений зусиллями продуктивної уяви ... Уявлення здійснюється у двох формах - у вигляді спогади і уяви . Якщо сприйняття відноситься тільки до цього, то уявлення одночасно відноситься і до сьогодення, і до минулого "1.

Уявлення пов'язані з мисленням, вони є проміжним, сполучною ланкою між чуттєвим і логічним пізнанням. Роль уявлень важлива тому, що основою екскурсії є процес, в ході якого екскурсанти міркують, робить висновок, абстрагують, з одних думок виводять інші, де міститься щось нове.

У процесі мислення екскурсант порівнює і співставляє, аналізує і синтезує. Мислення не є безпосереднім відображенням екскурсійних об'єктів і життєвих явищ у свідомості людей. Мислення - більш складний процес, "це розумові дії, спрямовані на з'ясування відносин між об'єктами" 2. Це вища ступінь людського пізнання. Мислення дозволяє людині отримати знання про об'єкти, їх властивості і взаєминах, які не можуть бути прийнятими на чуттєвого ступеня пізнання. Чуттєве пізнання дає людині зовнішню картину навколишньої дійсності. Мислення дає пізнання законів як природи, так і суспільного життя. Мислення - процес узагальненого відображення, встановлення істотних зв'язків і відносин між предметами і явищами дійсності.

Результатом мислення є утворення понять. Поняття являє собою сукупність суджень про найбільш загальних істотних ознаках, що відрізняють спостережуваний об'єкт від інших об'єктів, які входять у маршрут екскурсії або спостерігалися екскурсантами раніше. В екскурсії поняття - це підсумок пізнання об'єкта або явища, це форма відображення у мисленні навколишнього світу.

Поняття в розповіді екскурсовода знаходить форму думки, яка щось стверджує щодо конкретного предмета чи явища, його зв'язків з іншими предметами або явищами.

У подальшому отримані поняття розвиваються в такі форми мислення, як судження й умовиводи.

В екскурсійній практиці широко використовують аналогію, яка є методом наукового пізнання. Застосовуючи аналогії, екскурсовод порівнює подібні ознаки, сторони двох або кількох об'єктів і на основі цього робить висновки про схожість інших об'єктів між собою. Аналогія дозволяє краще зрозуміти явища природи в природничо екскурсіях.

Перш ніж використовувати метод аналогії при показі об'єктів, потрібно попередньо виявити їх подібні елементи. Метод аналогії передбачає використання найрізноманітніших асоціацій. К. Д. Ушинський підрозділяє

асоціації за подібністю, порядку часу, єдності місця. Підкреслюючи значення асоціацій по протилежності, великий педагог писав: "... ніщо так не усвідомлює нам особливості будь-якого подання, як протилежність його з іншим уявленням - біла пляма яскраво різьбою на чорному тлі, чорне - на білому" 1. При зустрічах з багатьма явищами та предметами у свідомості людини виникають певні асоціації: представлення про спеку викликає уявлення про холод; уявлення про світло - представлення про темряву.

Екскурсійна методика спирається на методи навчання, запозичені у педагогіки: словесні, наочні і практичні. У розповіді екскурсовода використовуються словесні методи: усний виклад матеріалу, бесіда, пояснення, переказ змісту того чи іншого джерела, пояснювальний читання. У значній частині показу використовуються наочні методи: демонстрації досліджуваних об'єктів у природі чи в зображенні; практичні методи - самостійна робота екскурсантів над засвоєнням матеріалу, огляд об'єктів і т. д. Ступінь ефективності екскурсії, як вже говорилося раніше, залежить не тільки від екскурсовода, але і від екскурсантів, активності їх участі в процесі засвоєння знань. Тому екскурсійна методика спирається на активні методи (насамперед на метод спостереження). Спостереження є початковою стадією вивчення і дослідження, воно дозволяє накопичити необхідний фактичний матеріал, сприяє свідомому сприйняттю предметів і явищ.

Велике значення для успіху екскурсії, засвоєння і запам'ятовування екскурсійного матеріалу має емоційна сторона справи. Психологія, яка розглядає психічні процеси і стани особистості, важливу роль відводить емоціям і почуттям.

В екскурсії емоційний вплив на екскурсантів надає розповідь екскурсовода, його зміст, добре підібрані приклади, пояснювальний матеріал, правильний акцент в його викладі.

Активні емоції в аудиторії викликає зоровий ряд - будівлі, споруди, історичні місця, пов'язані зі знаменними подіями, меморіальні дошки, експонати в музеях. І в меншій мірі емоційність екскурсантів є наслідком власних емоцій екскурсовода. Важливе значення для процесу розуміння і засвоєння екскурсійного матеріалу має співпереживання - уподібнення емоційного стану суб'єкта станом іншої особистості. Як приклад може бути приведений показ творів образотворчого мистецтва (живопис, графіка), в ході якого екскурсовод допомагає екскурсантам побачити змальовані в них предмети і явища оточуючого нас світу очима художника. Екскурсант як би сприймає ставлення художника до того, що він відтворює в своєму творі, його емоції та почуття.

Таким чином, можна зробити висновок, що при спостереженні екскурсійних об'єктів під керівництвом екскурсовода виникає співпереживання, яке представляє щось спільне у виникаючих у екскурсантів емоціях. Іншими словами - емоції екскурсійної групи набувають характер співпереживання. Одне із завдань екскурсовода - розвинути у екскурсантів здатність до відтворення в своїй уяві тих предметів, образів, явищ, яким присвячений розповідь.

Для екскурсовода важливо володіти комплексом знань і умінь, щоб донести до аудиторії творчий задум авторів - творців конкретних об'єктів. Емоції екскурсантів, їхній рівень (задоволення, захоплення і ін) залежать від того, наскільки вони задоволені отриманою інформацією. При цьому має значення й те - наскільки правильно і чітко висловлено ставлення екскурсовода до об'єкта показу і змісту розповіді. Показ і розповідь створюють враження, викликають певні почуття екскурсантів (захоплення, гордість, гнів, жалість та ін.) Буває й так, що екскурсовод веде екскурсію емоційно, захоплено, але це не викликає очікуваних емоцій у екскурсантів, вони залишаються байдужими. Так відбувається тому, що екскурсійний матеріал далекий від їхніх інтересів, що вони не підготовлені до його сприйняття.

Рекомендована література

Основна:

1. Бабарицька В. Екскурсознавство і музеєзнавство : навч. посіб. / В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська – К. : Альтерпрес, 2012. – 444 с.
2. Організація екскурсійної діяльності. Опорний конспект лекцій. Укладач О.О. Каролоп.- К.: Видавничий центр КНТЕУ. - 2002. – 45 с.
3. Покоłodна М.М. Опорний конспект лекцій з дисциплін «Екскурсознавство» «Організація екскурсійних послуг» (для студентів спеціальності 7.050201 – «Менеджмент готельного курортного і туристського сервісу» і 6.050400 – «Туризм») / ХНАМГ, Уклад.: – Х.: ХНАМГ, 2007. – 80 с.

Допоміжна:

1. Екскурсійна діяльність в питаннях і відповідях // Новини туристського бізнесу. – 2006. – №14 (64). – С.10-11.
2. Чагайда І. М., Грибакова С. В. Екскурсознавство. Навчальний посібник. – К.: «Кондор», 2004. – 204 с.